

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Vybrané geografické charakteristiky a regionalizace Evropy

Regionální geografie Evropy
doc. RNDr. Antonín Věžník, CSc.

Antické pojetí světa a Evropy

- pouze 3 světadíly: Evropa, Asie a Afrika (Libye)
- Evropu od Asie dělí Egejské moře, úžiny Dardanely a Bospor a Černé moře (Pontus)
- Asii od Afriky Černé moře a Suezský záliv
- Evropu od Afriky Středozemní moře, příp. Gibraltar
- Evropa – základ ve fénickém slově ereb = země západu slunce

- skutečná Evropa je ale součástí Eurasie, význam Středozemí je mnohem nižší nyní než v antice

Eurasie, Evropa jako poloostrov?

- hranice Evropy a Asie jsou nezřetelné (mimo Středomoří)
- dohoda?: východní úpatí Uralu – (nejasné dohody mezi Černým a Kaspickým mořem) – sníženina při jezeru Manyč a podél dolního toku Kumy, nebo po „hřebenu“, resp. nejvyšších vrcholcích Velkého Kavkazu (Elbrus)? – atd.
- konvence: Rusko (obyvatelstvo, území), Kazachstán, Turecko, Ceuta a Melilla, Kypr, Malta, Island, Kanárské ostrovy, Madeira, ale v dnešní době i Izrael, Kavkaz?
- různá rozloha Evropy v pramenech – demograf. char.
- cca 10 mil. Km², 2001 – 704,1 mil. obyv., Asie hustěji o.
- Evropa - nyní málo pouští (ústí Volhy), polopouští i ledovců, ekumena, hustota klesá od Z k V a od pobřeží do vnitrozemí

Evropa

- velká členitost pobřeží, v makro- i mikroměřítku
- zálivy – velké Biskajský a Botnický záliv – s fjordy, široká říční estuária
- ostrovy a poloostrovy
- Velká Británie, Island, Irsko, Nová Země (2), Svalbard, Sicílie, Sardinie, Korsika, Kréta (Kypr se počítá do Asie)
- Skandinávský poloostrov, či širší Fennoskandie, Pyrenejský (Iberský), Balkán, Apeninský a Kola
- členité pobřeží Norska, Finska, Skotska, Irska, Řecka, Chorvatska, Bretaně, laguny – Černé moře, Languedoc
- mořeplavba, strategické polohy měst, obchod, stezky

Evropa

- odlišné stepní prostory východní Evropy – stěhování národů
- i díky nadmořské výšce (průměr Evropy je cca 340 m n.m.), východ nejnižší, střední nadmořské výšky má sever, západ a střed Evropy, nejvyšší pohoří jih Evropy
- různorodost jazyků (včetně jazykových rodin) i náboženských směrů s převahou křesťanské tradice
- A) germánské, románské, slovanské, keltské, baltské... B) ugrofinské... altajské... C) baskitština?
- z písem převažuje latinka (i spec. zn.), i když v Evropa užívá azbuku, nelze opomenout i jiná písma (Řecko)

Evropa

- víra: rozpad křesťanství na východní (převážně pravoslaví) a západní (převážně nyní římskokat.), západní prošlo částečně v Z a S Evropě reformací (protestantské církve), Spojené království – anglikánství (římskokat. i reformace), J – islám, diaspory judaizmu, demografické chování spol. je různé
- růst významu novopohanství, tradiční čínská náb., buddhism
- islám vliv na Španělsko, j. Rusko a Balkán, nyní D, SW, F, GB
- málokdo opanoval většinu Evropy, těmito „říšemi“ byly Římská říše, Francká říše, Habsburské monarchie, napoleonská Francie, hitlerovské Německo a stalinovský Sovětský svaz, dezintegrace? – národní obrození, národ!
- Evropa se velmi významně podílela na kolonizaci světa (Španělsko, Portugalsko, GB, Francie, Niz., Rusko)

Evropa

- novodobé demokratické tradice (antika, sever. sněmy)
- britský a francouzský parlamentarizmus, právo(a) (2)
- protifašistický odboj a středo-východoevropský disent
- evropská integrace – J. Monet a R. Schuman
- události (nejen, ale i) po druhé světové válce významně ovlivňují současný stav a vývoj Evropy, nutno znát širší historii (v souvislostech), pro Evropu význam od antiky
- Marshallův plán, založení NATO, založení RVHP, založení Varšavské smlouvy, založení EHS, založení EFTA, sloučení evropských institucí a tvorba EU, sjednocení Německa, jugoslávské konflikty, rozpad SSSR, rozšíření NATO a EU o státy středo-vých. Evropy

Regionalizace Evropy

- komplexní posouzení faktorů: přírodních, kulturních, historických, ekonomických a zachování geografické kontinuity polohy a sledování vazeb, mezinárodních vztahů
- autoři citované publikace nesouhlasí s teoriemi eugeniky!
- 1) Severní Evropa
- 2) Západní Evropa (- kontinentální, - ostrovní)
- 3) Jižní Evropa (- západní a středí Středomoří, - Balkán a východní Středomoří)
- 4) Střední Evropa (- německy mluvící Střední Evropa, - středovýchodní Evropa, - Pobaltí)
- 5) Východní Evropa

SEVERNÍ EVROPA

Geografie Evropy
Nástin souvislostí

Vymezení

- nejen skandinávské, ale severské státy
- Island, Norsko, Švédsko, Finsko, Dánsko s Faerskými ostrovy
- poloha, zjednodušeně společná historie, luteránství s nastupujícím významným vlivem islámu, vysoká hospodářská úroveň, nízká hustota osídlení (mimo Dánsko), jazyková příbuznost (mimo Finsko)
- EU: Dánsko, Švédsko a Finsko
- NATO: Dánsko (kontrola Baltu), Norsko (kontrola Barentsova moře) a Island (strategická poloha)

Tradice – Severní Evropa

- šíření vlivu Vikingů, lidí ze zálivů (Normanů – lidí ze severu)
- vliv na Novgorod a na západní Středomoří, Sicilské král.
- dominující státy: prvně Dánsko, pak Švédsko
- silná obecní úroveň (u nás územně mikroregionální)
- vliv na kulturu, školství – vzdělání!, sociálních otázkách, zdravotnictví i daňový systém, participace, demokracie
- obchod a průmysl na stejné úrovni jako v Z – Evropě
- Švédsko – rozvoj nadnárodních společností
- tradičně silná mořeplavba a rybolov
- SW a FIN mají dostatek rud, NOR + SW + Island elektrické energie z vodních elekt. – prudké řeky, NOR – ropa a plyn

Tradice – Severní Evropa

- kulturní, sociální i ekonomická solidarita, která nemá obdoby na celém světě
- v 50. letech integrace, volný pohyb osob, dříve než začala fungovat samotná EU, vzniká Severská rada
- patří k významným státům, které podporují třetí svět, organizují humanitární pomoc
- snaha o zajištění „rovných příležitostí“ pro muže i ženy, garance menšinových práva a silné povědomí o ochraně životního prostředí
- společnost je otevřená a rychle reaguje na inovace

ZÁPADNÍ EVROPA

Geografie Evropy
Nástin souvislostí

Vymezení

- ostrovní státy – Spojené království a Irsko
- kontinent – Francie, Monako, Belgie, Nizozemsko a Lucembursko
- koncentrovaný politický, hospodářský, populační, komunikační prostor Evropy
- významné přístavy – Rotterdam
- staré průmyslové oblasti Evropy, spíše úspěšně restrukturalizované na terciérní aktivity, jedno ze tří světových pólů rozvoje, značná produktivita inovací!, vědy a výzkumu
- dostatek rud, velmi husté (i celosvětové) komunikační sítě, význam letecké dopravy, Severní moře – ropa a zem.plyn
- význam obchodu a zpracování komodit s býv. koloniemi
- britsko-francouzské vztahy, britský a franc. parlamentarismus

ostrovní Západní Evropa

- útočiště starých etnik, stěhování národů, **poslední výspa**
- předkeltští Piktové, Brit(on)ové, vliv Říma nepřinesl novou etnickou vlnu, pouze část ostrova Velká Británie patřila pod správu impéria, 5. stol. tlak Anglů a Sasů, dále normanská vlna ze severu, později tlak pofrancouzštěných Normanů z Normandie (bitva u Hastingsu v roce 1066)
- regionální soustava dle malých anglosaských království
- nyní ve Spojeném království označováno jako hrabství
- Spojené království se většinou úspěšně integrovalo, mimo Irsko, které se osamostatnilo na počátku 20. století (víra)
- dlouhodobé konflikty s Francií (Stoletá válka), nakonec vyústili porážkou a rozvratem ostrovního království Anglie

ostrovní Západní Evropa

- emancipace v důsledku schizmatu římskokatolické církve a nové anglikánské církve, Jindřich VIII. a jeho rozvod
- Anglie se formuje jako námořní velmoc, konflikty se tehdejším koloniálním Španělskem, vítězství Anglie
- poč. 17. stol. personální unie Anglie a Skotska
- 1707 vznikla Velká Británie, na úkor ESP získává Gibraltar, v r. 1800 na úkor Francie Maltu, evropská rovnováha
- 1756 – 1763 Sedmiletá válka s Francií, úspěšná, boje o koloniální panství v Severní Americe, brzy vznik USA
- od 19. stol. se užívá názvu Británie – připojeno Irsko
- celosvětové impérium – nejvýznamnější Brit. Indie, distancování se od evropských politik, pouze rovnováha

ostrovní Západní Evropa, GB - IR

- britsko-irské konflikty, GB – tradičně jihovýchod liberální, inovativní, severozápad konzervativní, britské právo
- Irsko navíc bylo velmi venkovské a hlavně římskokatolické
- Spojené království nerespektovalo autonomii Irů, snaha o asimilaci, římskokatolická církev označena za protistátní, proto byl (je) odpor Irů vůči Spojenému království značný
- rivalita se silným nábojem sociálním, politickým na národnostních a religiálních kořenech
- díky poslednímu vlivu jako koloniální velmoci se angličtina profiluje jako celosvětový diplomatický jazyk, hegemonie?
- častě deportace Irů (nežádoucích osob) do kolonií – S. Amerika, Austrálie, Nový Zéland, jižní Afrika

kontinentální Západní Evropa

- význam Francké říše, romanizovaná germánská a keltská etnika (úsměvně řečeno zakládající státy EU, velké Německo)
- Francie, Belgie, Nizozemsko, Lucembursko, Rakousko, Švýcarsko, Německo, severní pol. Itálie – Padánie
- Rozpad Francké říše vedl v vytvoření západní části – dnes Francie, východní části Svaté říše římské (německy mluvící střední Evropa + Země koruny české a Slezsko) a střední části – Lotharingie (dnes státy Beneluxu)
- s Franckou říší dlouhodobě spolupracovalo Švýcarsko (viz dále) i severní Itálie (viz dále), ale vazby uvolnili
- Francie – centralizovaný stát se silnou autoritou (absolutismus), Benelux – preference obchodu a spolupráce měst, staletý boj s mořem

Francie – zjednodušená historie

- Paříž se stala hlavním městem díky tomu, že odolala nájezdu Normanů, volba rodu Kapetovců
- Spojené království před Stoletou válkou získává značné území v jihozápadní části Francie a naručuje stabilitu Francie jako takové, rod Plantagenetů a sňatek s dědičkou anglického trůnu
- Francie se snažila ovládnout města ve Flandrech, ale ta žádala pomoc od Anglie, která byla tehdy úspěšná
- Anglie získala navíc severní části Francie, díky tažení Johanky z Arku si Francie zachovala nezávislost na Anglii
- po Stoleté válce se formuje stálá armáda a i výběr daní

Francie – zjednodušená historie

- Bartolomějská noc
- absolutismus a velká francouzská revoluce, pozitivní právo
- vyhlášení republiky, excesy soudnictví, vznik departementů, posílení vazby mezi občanem a státem, tvorba národní identity na základě občanství ke státu, ne jak později národní identita v něm. pojetí dle národnosti
- napoleonská Francie, návrat císařství, návrat k republice
- Vídeňský kongres 1815
- Francie získává kolonie v Indočíně, Africe
- prohrála ale s Pruskem, konflikty Francie – Německo a de facto i 1., 2. světová válka, nyní symbol usmíření a integrace
- dnes je společenství Francie a Německa motorem integrace EU

Benelux – zjednodušená historie

- v dnešním Beneluxu a části Francie (Burguntsko) vládli ambiciózní panovníci, daňové vazby na Francii a častá spojení s Anglií
- Francie Burguntsko s pomocí Švýcarů porazili i dokončili tak integraci Francie a minimalizovali vliv Anglie na kontinent, posílili Habsburkové (Německo, ESP a Benelux)
- Nizozemsko vzniká z povstání proti Habsburkům a „pošpanělšťování“ tohoto území, vliv Habsburků byl zachován v Belgii (především jazyková federace), Nizozemsko přijalo kalvínské
- Nizozemsko po osamostatnění získává hospodářský rozmach díky obchodu, otevřenosti, mořeplavbě i zisku kolonií, které ale postupně získávalo Spojené království

JIŽNÍ EVROPA

Geografie Evropy
Nástin souvislostí

Vymezení

- západní a středí Středozeemí – hlavně Španělsko, Portugalsko a Itálie + Andorra, San Marino, Malta, Vatikán a území Gibraltaru
- východní Středomoří (Balkán a egejské Středomoří) – Slovinsko, Chorvatsko, Bosna a Hercegovina, Srbsko, Černá Hora, Makedonie, Albánie, Řecko, Bulharsko a evropská část Turecka, ve vymezení se vymykají Slovinci, kteří se nepovažují za balkánské etnikum, Kraňsko (Slovinsko) v minulosti patřilo k Habsburské monarchii, není ale německy mluvící a obtížně lze Slovinsko zařadit k státům středovýchodní Evropy
- klima, siesta, model rodiny, vinařství, mořeplavba, CR

Západní a střední Středomoří

- Itálie – dichotomie, kde Padánie má charakteristiky podobné západní Evropě a jih je „podoben ESP“ - vazby
- dědictví Římské říše, i přes vliv germánských království při stěhování národů – Vizigótové, Ostrog., Langobardi
- vliv islámu – ESP, Portugalsko – po pádu Vizigót. říše
- díky islámu se do Evropy dostává antika, renesance
- evropské univerzity – Bologna, Neapol, Padova (Itálie), Salamanca, Valladolid a Lérida (Španělsko),...
- Itálie – prosazení měst i politicky (Benátky a Janov)
- po vyhnání Maurů Španělsko a Portugalsko námořními velmocemi, získávání prvních kolonií – Afrika, Ameriky

Západní a střední Středomoří

- i po napoleonských válkách území Itálie nejednotné
- ztráta rakouských držav v severní Itálii v 2.pol.19.stol.
- savojská dynastie pomocí karbonářů sjednocuje Itálii
- Španělsko i Portugalsko jsou stabilními státy již po reconquistě Pyrenejského poloostrova (vedena z římskokatolických španělských států a z oblasti Porto směrem na jih)
- Španělsko: Cortéz dobyl Mexico (Aztéky), Pizzaro Inckou říši, zlato z Nového světa, hledání Eldorada
- všechny státy mají autoritářskou, až fašistickou minulost
- Itálie zakladatel EU, zbylí integrace, hospodářský růst
- Itálie – silní komunisté, mafie, levicoví teroristé, politika?

Balkán s východní Středomoří

- historicky významný koridor, most mezi Evropou a Asií
- inovace v zemědělství, používání nástrojů
- antická minulost, Byzanc, ale i vliv Osmanské říše
- mocenské vakuum, kolbiště válek (s mezinár. vlivem)
- málo početná etnika, mozaikovitá skladba, náboženství
- nerespektování státnosti sousedů, agrese
- mocenské zájmy Rakouska a Ruska, Britové a Francouzi nechtěli změnu kontroly úžin
- novodobé státy vznikaly za intervence Rakouska a Ruska, byly zde dvě balkánské války, 1) proti Turecku, 2) všichni proti všem (zjednodušeně řečeno)

Balkán s východní Středomoří

- po druhé světové válce v Řecku občanská válka za další směřování, nepřipojeno k RVHP
- zbylé státy patřily do Východního bloku
- vzniká tak Jugoslávie (J. Tito), v Rumunsku i dalších státech silně autoritativní režimy, Albánie pročínská
- rozpad Jugoslávie vyvolal novodobé války na Balkáně
- mimo Slovinsko, které je národnostně, ekonomicky, sociálně i politicky vázáno spíše na Itálii a Rakousko, nastaly problémy s národnostmi a samostatností
- etnické čistky, první byla mezi Tureckem a Řeckem
- dostatek rud i ropy, potenciál v cest. ruchu (CR)

STŘEDNÍ EVROPA

Geografie Evropy
Nástin souvislostí

Střední Evropa? Mitteleuropa?

- nejproblematictější vymezení, často negativní
- vliv Rakouska – Uherska, opožděnější naplnění národa
- či německy mluvící území a území malých etnik
- pro obtížné řazení Pobaltí k Východní Evropě je zde rovněž uvedeno, jiní německy mluvící země řadí k Z – E
- výrazný gradient v ekonomických veličinách: západ jedním z nejvyspělejších území na světě – východ nikoli
- 1) Německo, Rakousko, Lichtenštejnsko a Švýcarsko
- 2) dále Česká republika (V. Německo?), Polsko (Slezsko – část V. Německa?), Slovensko (Horní země?), Maďarsko
- 3) Litva (i přes Polsko-litevský stát), Lotyšsko a Estonsko

Německojazyčná Střední Evropa

- formace za Francké říše, Cáchy hl. město Karla Velikého
- síla korutanských, bavorských, durýnských, švábských vévodů, desintegrace na malé monarchie
- Svatá říše římská – volitelé (jeden CZE král) volili císaře
- kupecká města – Hamburg apod. silný protihráč (Hansa)
- po 30leté válce se uvolnily vazby s neutrál. Švýcarskem
- konflikt mezi Habsburky (Rakousko i císař) vs. Prusko (Hohenzollernové), Napoleon, bitva mezi Rak. a Pruskem
- německé nacionální hnutí, prosazování jednotného jazyka
- rivalita FR – D, Velké Německo za fašizmu a 2. svět. války
- dělení Německa, nové Polsko, blokové schéma Evropy, EU

Středovýchodní Evropa

- semi-periferní poloha vůči Svaté říši římské
- dva mocnější státy – Polsko a Uhersko (více-národnostní, v tehdejších dobách snaha asimilovat jiná etnika/národy)
- mocenské boje mezi Rakouskem, Pruskem a Ruskem
- reformace, polská demokracie a volba krále, osvícenství
- po trojím dělení Polska je území v zájmu Ruska
- „konsolidované“ Uhry (Slováci měli být pomadžarštěni, národní obrození podobně jako české proti něm.) se rozpadají kvůli účasti v 1. světové válce, dnešní Maďarsko je čtvrtinové oproti původním Uhrám (část Rumunska, Vojvodina, Slavonie, Burgenland, Slovensko), Zalitavsko

Středovýchodní Evropa, tranzit

- za druhé světové války pogromy na Židy, kteří žili (početně nejvíce zastoupeni v populaci) hl. v Polsku, likv. polské kult.
- po 2. světové válce odsun, vyhnání...německé menšiny
- tyto státy zařazeny do geopolitického vlivu Ruska
- Rusko – vojenské intervence ve všech těchto státech
- pnutí, nerespektování práv menšin, hranice nejsou často hranicemi národů či pův. území (mimo většiny ČR)
- národní svébytnost ČR a Slovenska jsou novodobými jevy
- V4, integrace s EU i NATO, ve všech ale častý euroskeptizmus, CEFTA, státy - významnější zdroje paliv

Pobaltí

- nejdéle odolávalo šíření křesťanství, novopohanství
- Řád německých rytířů, dobývání území - Prusko
- kastovnictví, vyšší třídy musely mluvit německy
- Litva přijala křesťanství, později státní unie s Polskem (v jiných hranicích než dnes!) – ovládali značnou část Ukrajiny a Běloruska (podle map i část západ. Ruska)
- po prvním dělení Polska Pobaltí (fungovalo v rámci Polsko-litevského státu) přiděleno Rusku, znovu v r. 1940
- krátká samostatnost po 1. světové válce
- malé zdroje, geopoliticky významné území: Švédsko – Rusko – Turecko – Rakousko – Německo (dále FR i GB)

VÝCHODNÍ EVROPA

Geografie Evropy

evropská část Ruska, pravoslavné státy –
Ukrajina, Bělorusko a Moldávie (zde vliv
Rumunska)

Evropské Rusko

- vliv kupeckého města Novgorod jižně od Petrohradu, dynastie Rurikovců – původem Normané
- obchodní cesty mezi Finským zálivem a Kyjevem, z Kyjeva se úspěšně integrovali východní Slované (Kyjevská Rus)
- nápor Mongolů a Tatarů integraci zničil, Kyjev zničen
- nové centrum: horní tok Oky a Volhy, města Vladimir, Tver, Rjazaň a Moskva), museli ale platit Zlaté Hordě
- po slábnutí Zlaté Hordy Rusko obtížně čelilo tlaku Litvy
- po dobytí Konstantinopole Moskva vyhlášena „Třetím Římem“ – centrum pravého (pravoslavného) křesťanství
- Bělorusko dlouho bezvýznamné, Rusko bojuje s Polskem

Evropské Rusko?

- na zničení Polsko-litevského státu se významně podílí dosud utlačovaní Ukrajinci v rámci tohoto státu
- Ukrajina nezískává samostatnost, hospodářský, kulturní i politický propad Polska, Litvy i Ukrajiny využívá Rusko
- účelová spojení s Turky a Tatary (i přes islám)
- mocenský vzestup Ruska potvrzuje expanze na Sibiř
- na konci 18. stol. Rusko přichází o Aljašku
- ale jsou úspěšní v boji proti Švédsku, Polsku i Turecku
- na konci 18. stol. a po trojím dělení Polska je Rusko evropskou mocností, později světovou mocností
- Napoleon úpadek, poté získá Finsko a Besarábie

Evropské Rusko? SSSR, rozpad

- integrace Kavkazu, Střední Asie i Poamuří, světová moc
- podpora Rakouska proti Uhrám, potlačování vzpour Poláků
- snaží se získat Balkán, což se částečně povede až po druhé světové válce (Varšavská smlouva), nyní deziluze
- získání Mongolska a čínského (bohatého) Mandžuska, válka s Japonskem, zde se ale projeví ruská zaostalost, těžká krize
- krize carského Ruska, využívají ji bolševici–Ruská revoluce
- dezintegrace Ruska po 1. světové válce (Polsko, Pobaltí)
- krátkodobé spojení s nacistickým Německem (Polsko)
- ohrožení, protihitlerovská koalice, rozšíření sféry vlivu (blok
- SSSR vs. USA, Smlouva vs. NATO, RVHP vs. EHS – EU,..

Ukrajina, Bělorusko

- státy pod stálým vlivem Polska (dříve Litvy, Polsko-litevského státu) a Ruska
- Bělorusko dlouhodobá spolupráce s Ruskem, současný prezident Lukašenko považován za posledního diktátora v Evropě, v minulosti součástí Litvy, „vyšší“ geopolit. zájmy
- Ukrajina, snaha o národní obrození v Polsko-litevském státě, Ukrajinci tvořili významnou část Polsko-litevské armády, autonomii nezískali, podobně ani od Ruska
- Polsko uvažovalo o spolupráci s Hitlerem, po deklaraci podpory Ukrajiny ze strany Německa Německo nepřítelem
- Současná Ukrajina je nejednotná, západní Ukrajina je proevropská, propolská (Ukrajinci), východ proruský (Rus.)